

Samenwerkingsprogramma Warmte Koude Opslag (SWKO)

1. Inleiding

Op 23 maart 2009 heeft de taskforce WKO haar advies uitgebracht. In het kort kan het advies als volgt worden samengevat. Volgens de taskforce kan de groei van WKO toenemen als vergunningprocedures worden vereenvoudigd, de bekendheid bij marktpartijen toeneemt en kosten en baten goed worden verdeeld. De toenemende drukte in de ondergrond vraagt vervolgens volgens de taskforce om regie door de overheid en door middel van nader onderzoek met betrekking tot milieueffecten, moeten de randen van het speelveld in kaart worden gebracht. Tenslotte pleit de taskforce om snel te starten met maatregelen.

Na het uitbrengen van het advies is door een aantal partijen een begin gemaakt c.q. doorgedaan met de uitvoering van een aantal door de taskforce voorgestelde acties. Zo ligt er al een juridisch kader bij de Tweede Kamer voor de uitwerking van belangrijke punten van het advies in de vorm van de crisis- en herstelwet. In een AMvB en een ministeriële regeling wordt dit momenteel uitgewerkt. Ook is door een aantal marktpartijen - ondersteund door de betrokken overheden - onderzoek ("Meer met bodemenergie") gestart. Daarnaast speelt WKO een belangrijke rol bij aanbestedingen door de Rijksgebouwendienst en zijn belangrijke stappen gezet naar certificering van boomethoden. Gezien de aanzienlijke hoeveelheid voorgestelde acties voor markt- en overheidspartijen, is er behoefte aan een programma waarin de onderlinge samenhang zichtbaar wordt gemaakt en de inspanningen van de betrokken overheden en andere partijen op elkaar worden afgestemd. Ook de taskforce heeft hiervoor gepleit. Gelet op het grote aantal (kaderstellende) zaken waar het ministerie van VROM op aangesproken is, heeft het ministerie van VROM het initiatief genomen tot het maken van dit samenwerkingsprogramma WKO. Bij de totstandkoming van het SWKO zijn de volgende partijen betrokken: de ministeries van VROM, EZ en VenW, IPO, VNG, UvW, NVOE, VEWIN, SKB, SIKB-ISSO, Senter Novem en het programma "Kas als energiebron". Zij hebben ermee ingestemd. Bij de uitvoering van het SWKO zijn zij uiteraard ook betrokken naast andere organisaties. Voor een compleet overzicht wordt verwezen naar bijlage 7.

Bij de opstelling en uitvoering van dit programma is en wordt gebruik gemaakt van de reacties van IPO, UvW, NVOE, SIKB, "kas als energiebron" op het advies van de taskforce. De TCB is gevraagd om advies op de duurzaamheid van het gebruik van de bodem voor WKO. Dit advies is 6.10.2009 gegeven. In bijlage 1 is aangegeven hoe in dit samenwerkingsprogramma met deze reacties wordt omgegaan. Het nu voorliggende samenwerkingsprogramma WKO bestaat uit procesafspraken, die zijn geformuleerd vanuit een beleidsinzet zoals aanbevolen door de taskforce. De concrete acties zijn nader uitgewerkt in bijlagen. Het samenwerkingsprogramma heeft vooralsnog een looptijd van twee jaar. Jaarlijks zal worden gerapporteerd over de voortgang.

2. Hoofdpijnen van het samenwerkingsprogramma

2.1 Doelstelling

Hoofddoel van het samenwerkingsprogramma is het uitvoeren van activiteiten die ervoor zorgen dat WKO op korte en lange termijn substantieel kan bijdragen aan duurzame energieopwekking en -besparing in heel Nederland. De inzet is gericht op versnelde groei door het benutten van kansen en het wegnemen van belemmeringen, maar ook op borging van de kwaliteit. Daarbij gelden de volgende randvoorwaarden:

- De kwaliteit van de ondergrond (inclusief grondwater) dient gewaarborgd te blijven.
- Een goede afweging tussen verschillende belangen dient mogelijk te blijven.
- Voorkomen moet worden dat WKO-systemen elkaar negatief gaan beïnvloeden, waardoor opbrengsten suboptimaal blijven.

Tegenover het wegnemen van belemmeringen zullen aanscherpingen van procedures staan in verband met de boven geschetste randvoorwaarden. Per saldo moet bij voorkeur sprake zijn van vermindering van de regeldruk en geen verhoging.

Naast het wegnemen van belemmeringen zal sprake zijn van stimulering door ondermeer kennisoverdracht en het zoeken naar verbetering van randvoorwaarden.

2.2. Realisatie via verschillende sporen

Voor het realiseren van de bovengenoemde doelstelling wordt een viersporenbeleid gevolgd, dat uitmondt in een samenhangend pakket van maatregelen. De vier sporen zijn:

- Wet- en regelgeving WKO
- Informatie- en kennisontwikkeling
- Kwaliteitsborging
- Flankerend beleid

De eerste drie sporen vormen de core-business van het SWKO, dat wil zeggen dat de uitwerking in het SWKO plaatsvindt. Voor het laatste spoor – het flankerend beleid – ligt dat anders. De uitwerking van het flankerend beleid vindt namelijk elders plaats, Vanuit het SWKO wordt daaraan vooral input geleverd en andersom stellen andere beleidsterreinen randvoorwaarden aan WKO-systemen. De vier sporen zijn in bijlage 4 uitgewerkt in concrete acties. Bijlage 3 geeft een indicatie van de wijze waarop de acties inspelen op initiatiefnemer, producent en bevoegd gezag. Ook in de nu volgende toelichting op de vier sporen komt dit summier aan de orde.

Spoor 1: Wet- en regelgeving WKO

In dit spoor wordt de wet- en regelgeving voor WKO uitgewerkt. Daarbij wordt vooralsnog uitgegaan van de volgende na te streven doelen:

- Een gelijk speelveld voor open en gesloten systemen, waarbij in zijn algemeenheid gestreefd wordt naar verkorting van de huidige lange vergunningprocedures voor het merendeel van de open WKO-systemen en een introductie van een melding/vergunningplicht voor gesloten systemen met het oog op het ook voor deze systemen kunnen waarborgen van de kwaliteit van de ondergrond.
- De aanpassingen van de wet- en regelgeving moeten handhaafbaar zijn.
- Gelet op de kwaliteitsborging wordt gestreefd naar certificering van WKO-bedrijven, waarbij bezien zal worden of verplichte certificering nodig en mogelijk is.
- Gestreefd wordt naar het efficiënt en transparant inrichten van het vergunningproces en het uniformeren van de huidige provinciale vergunningprocedures, hetgeen kan leiden tot meer eenduidigheid en kortere procedures.

De concrete acties die gekoppeld zijn aan dit spoor zijn:

- Het maken van een AmvB en een ministeriële regeling, waarin de juridische grondslag voor de bijstellingen met betrekking tot de vergunningverlening en de certificering voor niet-booractiviteiten (zo nodig en mogelijk) zijn vastgelegd.
- Het aanpassen van de regeling bodemkwaliteit in verband met de verplichte certificering van booractiviteiten.
- Het efficiënt en transparant inrichten van het vergunningproces en het uniformeren van de huidige vergunningprocedures door provincies.

De acties uit dit spoor werken ondermeer als volgt door:

- Initiatiefnemers: deels verlichting en deels verzwaring vergunningprocedures -, uniformering- en meer transparantie van procedures
- Uitvoerende partijen: Verplichte certificering biedt garantie dat het bieden van kwaliteit wordt beloond
- Bevoegd gezag: wetgeving geeft kaders voor vergunningverlening, melding en bescherming van bodem en grondwater en het stimuleren van initiatieven.

Voor de uitvoering van dit spoor zijn twee subwerkgroepen ingesteld: "Wet- en regelgeving" en "Uitwerking vergunningbeleid en technische voorschriften"

Spoor 2: Informatie- en kennisontwikkeling

In dit spoor gaat het om het verzamelen van ontbrekende kennis via onderzoek en het uitwisselen van kennis tussen overheden, initiatiefnemers en producenten..

De belangrijkste kennisvragen hebben betrekking op de effecten van WKO's op de ondergrond, op de rendementen van WKO's, op de invloed op andere wateronttrekkers en op de combinatie met bodemsanering. Er is al veel onderzoek gestart. Er is nu in de eerste plaats behoefte aan afstemming tussen de verschillende onderzoekstrajecten (o.a.: KWR onderzoek, Meer met bodemenergie, lopende RIVM-onderzoeken). Ook zullen op korte termijn resterende kennislacunes in beeld worden gebracht, waarna ook voor die resterende kennisvragen een voorziening zal worden getroffen. Zeker is nu al dat er behoefte is aan meer kennis over rendementen van WKO-systemen. Een nulmeting met betrekking tot de huidige rendementen van WKO-systemen zal worden gestart en ook zal onderzocht worden hoe rendementen van WKO-systemen kunnen worden verhoogd.. Lopende en nieuwe onderzoeken worden begeleid en beleidsconclusies voorbereid. De kennisvragen zullen ingebracht worden in de kennisarena/agenda van het bodemconvenant.

Er lopen vele initiatieven van lokale, regionale en rijksoverheden met betrekking tot het in kaart brengen van de geschiktheid van de bodem voor WKO's (o.a. regionale initiatieven in Zeeland, Noord Holland, Overijssel en Apeldoorn en landelijke initiatieven vanuit de RGD en TNO). Het is in de eerste plaats de bedoeling om die bij elkaar te brengen in één en dezelfde centraal beheerde WKO-tool die zoveel mogelijk is gebaseerd op uniforme uitgangspunten. Met die tool kan in eerste instantie snel bepaald worden of WKO op basis van globale gegevens op een bepaalde plaats technisch, economisch en juridisch haalbaar is, gelet op de bodembelangen. Onderzocht wordt in hoeverre het mogelijk is om de informatie in de WKO-tool te verhogen tot een niveau waarmee deze - grotendeels - ook als basis kan dienen voor een vergunningentraject. Het is de bedoeling dat uiteindelijk ook de uitwerking van de verkeerslichtenkaart, zoals die in de AmvB gestalte krijgt , deel uitmaakt van deze WKO-tool..

Een transparante, toegankelijke en uniforme registratie van WKO's is om meerdere redenen van groot belang. Het gaat daarbij zowel om het registreren van de infrastructuur voor WKO als het registreren van de met WKO samenhangende grondwateronttrekkingen en ook om de monitoring. Vanuit het samenwerkingsprogramma zal onderzocht worden in hoeverre reeds lopende initiatieven voldoende voorzien in de noodzakelijk registratie en als dat niet voldoende blijkt zullen aanvullende voorstellen worden gedaan.

Het SWKO wil ervaringen en kennisontwikkeling in praktijksituaties maximaal benutten voor alle acties die daarvoor in aanmerking komen. Daarbij wordt ingezet op het afstemmen met- en maximaal benutten van lopende initiatieven.

Een casusadoptie zal in ieder geval betrekking hebben op een locatie waar WKO gecombineerd wordt met bodemsanering (Utrecht). Pilots zullen bijvoorbeeld betrekking kunnen hebben op het opdoen van ervaringen met de WKO-tool, met de vergunningverlening, met organisatievormen, besluitvormingsprocessen, optimalisering van financiële randvoorwaarden en met de afstemming met flankerende beleidsterreinen.

De concrete acties die gekoppeld zijn aan dit spoor zijn:

- Het coördineren van de beantwoording van liggende onderzoeksvragen
- Ontwikkeling van een WKO-tool
- Check of lopende initiatieven met betrekking tot registratie voldoende zijn cq welke aanvullingen gewenst zijn en die aanvullingen tot stand brengen.
- Het maken van een voorstel op basis waarvan kennis en ervaringen uit (lopende en nog aan te wijzen) pilots en casussen optimaal benut kunnen worden ten behoeve van de acties uit dit SWKO. Workshops met stakeholders zullen hierbij een belangrijke rol spelen.
- In het communicatieplan zal worden aangegeven hoe de verkregen kennis zal worden verspreid (onderdeel "lessons learned").
- Papers over organisatievormen en besluitvormingsprocessen rond WKO.

De acties uit dit spoor werken bijvoorbeeld als volgt door:

- Initiatiefnemer: WKO-tool biedt informatie over haalbaarheid WKO voor elke situatie in Nederland.
- Uitvoerende partij: Onderzoek en pilots bieden informatie over optimalisering WKO-techniek
- Bevoegd gezag: Onderzoek kan aanleiding zijn om vergunningvoorwaarden bij te stellen. Ook ontstaat duidelijkheid over organisatie en besluitvorming.

Voor de uitvoering van dit spoor zijn drie subwerkgroepen ingesteld: "Onderzoek", "WKO-tool" en "Registratie". Voor pilots en casussen wordt geen aparte werkgroep ingesteld. Kennisuitwisseling vindt – zoals aangegeven – plaats in workshops met stakeholders. De resultaten zullen worden ingebracht in de centrale werkgroep WKO.

Spoor 3: Kwaliteitsborging

In dit spoor wordt een aantal acties uitgewerkt waarvan de inzet is om te komen tot kwaliteitsborging via de volgende (samenhangende) drieslag:

1. Ontwerprichtlijnen
2. Certificering
3. Opleidingen, handreikingen en modelcontracten.

In ontwerprichtlijnen wordt vastgelegd hoe een WKO-systeem deugdelijk wordt ontworpen; dit geldt zowel voor het "ondergrondse" als het "bovengrondse" deel van het WKO-systeem.

Bij certificering gaat het om de voorbereiding van protocollen, beoordelingsrichtlijnen, toetsing door certificerende instellingen en een erkenningsregeling, zowel voor uitvoerende partijen als voor certificerende instellingen. Voor kwaliteitsborging is ook een opleidingstraject voor vergunningverleners en ontwerpers van belang. Verder is er behoefte aan toezicht en handhaving. Daarbij kan ondermeer gedacht worden aan richtlijnen voor het uitvoeren van toezicht. Ter ondersteuning van de vergunningverlener zullen toetscriteria worden ontwikkeld.

Ook wordt gewerkt aan handreikingen voor WKO in combinatie met bodemsanering (BOEG). Voor alle duidelijkheid: deze handreiking zal niet vooruitgelopen op ontwikkelingen in de regelgeving op dit punt. Zodra bijstellingen hebben plaatsgevonden zullen die doorwerken in de handreiking.

Na realisatie van een WKO installatie houdt de zorg niet op. Vanuit rendementsoverwegingen en milieuvorwaarden is een goed onderhoud en beheer noodzakelijk. Gestandaardiseerde onderhouds- en beheerscontracten zullen daartoe bijdragen.

De concrete acties die gekoppeld zijn aan dit spoor zijn:

- Het opstellen van ontwerprichtlijnen
- Het opzetten van een certificeringssysteem
- Het organiseren van een opleidingstraject
- Het maken van handreikingen (o.a. WKO/bodemsanering)
- Het maken van standaard onderhouds- en beheerscontracten.
- Toezicht en handhaving (o.a. richtlijnen)
- Het faciliteren van de vergunningverlener

De acties uit dit spoor werken bijvoorbeeld als volgt door:

- Initiatiefnemer: Meer overzicht op de markt. Duidelijkheid over de kwaliteitseisen waaraan moet worden voldaan.
- Uitvoerende partij: Betere toegang tot kennis en beloning van kwaliteitsmanagement en duidelijkheid over de kwaliteitseisen waaraan moet worden voldaan.
- Bevoegd gezag: Beter inzicht in procedures en kennis. Eenduidige uitvoering.

Voor de uitvoering van dit spoor is een subwerkgroep "Kwaliteitsborging" ingesteld.

Spoor 4: Flankerend beleid

Voor een groot aantal zaken is het samenwerkingsprogramma WKO afhankelijk van afwegingen en uitwerkingen die elders plaatsvinden. Vanuit de organisatie van het samenwerkingsprogramma zal - waar mogelijk - input worden geleverd in deze processen en zorg worden gedragen voor de vertaling

van besluiten in andere beleidstrajecten naar het WKO-traject. De voorstellen van de taskforce die betrekking hebben op de genoemde beleidsvelden zullen daar worden gestald. Hierna volgt een opsomming van de belangrijkste beleidsvelden die relevant zijn voor het SWKO. In bijlage 2 is dit nader toegelicht.

- Bodemconvenant
- Beleids- en structuurvisies voor de ondergrond
- Schoon en zuinig/ Klimaatakkoorden/ Warmte op stoom
- Stroomgebiedbeheer- en waterplannen/gebiedsgericht grondwaterbeheer
- Aanbestedingsbeleid overheden
- Bedrijventerreinen Mooi Nederland
- Verdeling bevoegdheden
- Financiële randvoorwaarden

De concrete acties die gekoppeld zijn aan dit spoor zijn:

- Het leveren van input in genoemde beleidsvelden, met gebruikmaking van ervaringen die zijn en worden opgedaan in pilots en casussen..
- Het organiseren van workshops over verbetermogelijkheden van de financiële randvoorwaarden aan de hand van vier concrete casussen (woningbouwlocatie, bedrijventerrein, kantoorlocatie, kassenlocatie).
- Het formuleren van randvoorwaarden vanuit andere beleidsterreinen.

De acties uit dit spoor werken bijvoorbeeld als volgt door:

- Initiatiefnemer: Bijvoorbeeld mogelijk een verbetering van financiële randvoorwaarden
- Uitvoerende partij: Duidelijkheid over aanbestedingenbeleid overheden
- Bevoegd gezag: Beleids- en structuurvisies leveren kader voor vergunningsbeleid. Duidelijkheid over eisen vanuit bijvoorbeeld milieu- en waterbeleid.

Voor de uitvoering van dit spoor is nog geen werkgroep ingesteld. Vooralsnog zal kennisuitwisseling plaatsvinden in workshops met stakeholders aan de hand van pilots en casussen. Daarnaast zijn er bilaterale contacten van de projectleider met sleutelfiguren uit de betrokken beleidsvelden.

2.3. Planning en prioriteiten.

De totstandkoming van een AMvB bodemenergie (en een daarop aansluitende ministeriële regeling) op basis van de Crisis- en Herstelwet is cruciaal voor het gehele proces. Daarin wordt de versnelling van procedures, de regelgeving voor gesloten systemen en certificering (PM) geregeld. Vanuit dien hoofde heeft dit de hoogste prioriteit.

Een deel van de overige acties uit het programma is daar dus van afhankelijk, maar er zijn ook zaken die daar niet op behoeven te wachten. Provincies kunnen bijvoorbeeld al beginnen met de uniformering en het efficiënt inrichten van vergunningprocedures, met kortere proceduredtijden als mogelijk gevolg. De WKO-tool kan zodra die gereed is al gebruikt worden door initiatiefnemers en vergunningverleners. Deze twee acties hebben vanuit dien hoofde eveneens prioriteit.

In principe wordt niet gewacht op onderzoeksresultaten, omdat dat een onaanvaardbare vertraging zou opleveren. De regelgeving zal zo opgezet worden dat bijstellingen op basis van onderzoek eenvoudig mogelijk zijn. Tussentijdse resultaten zullen daar waar mogelijk nog wel meegenomen worden bij het opstellen van de regelgeving. Binnen het onderzoek heeft het onderling afstemmen en in beeld brengen van resterende onderzoeksvragen prioriteit. Dat laatste opdat zo snel mogelijk gestart kan worden met aanvullend onderzoek als dat nodig mocht blijken.

Om de vergunningverstrekkers voor te bereiden op de wijzigingen in het vergunningentraject zal het opleidingstraject en certificeringstraject daarop afgestemd dienen te zijn. Ook documenten die vergunningverleners in staat moeten stellen om hun rol goed te spelen moeten tijdig klaar zijn.

De planning van het SWKO is in bijlage 5 opgenomen.

Enkele belangrijke onderdelen van deze planning zijn:

- Inwerkingtreding AmvB voor de zomer van 2010
- Basisversie WKO-tool beschikbaar in mei 2010
- Afstemming onderzoekmethoden + opdrachtverlening onderzoek resterende kennislacunes gereed in begin 2010

- Certificering booractiviteiten operationeel in het voorjaar van 2010
- Certificering niet-booractiviteiten operationeel in het voorjaar van 2012.

3. Organisatiestructuur

Het samenwerkingsprogramma is het product van samenwerking tussen alle bij WKO betrokken partijen. Bij de uitvoering van het programma heeft ieder zijn eigen verantwoordelijkheid.

In bijlage 6 is een organisatieschema gegeven, dat hieronder wordt toegelicht.

Het DUIV-overleg, waarin VROM, IPO, VNG en UvW zijn vertegenwoordigd zal fungeren als het platform dat de uitvoering daar waar nodig op bestuurlijk niveau zal begeleiden. Daar waar afstemming met het bodemconvenant noodzakelijk is zal afstemming plaatsvinden met de stuurgroep convenant bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties (VROM - namens het rijk - , IPO, VNG en UvW). De werkgroep WKO, waarin de betrokken departementen (LNV, EZ, VROM en VenW) , IPO, VNG, UvW, Senternovem, het programma "Kas als energiebron", NVOE, SKB, SIKB en VEWIN zijn vertegenwoordigd fungeert als overlegplatform waar de uitvoering van het programma wordt begeleid op werkvloerniveau.

Er is een aantal subgroepen ingesteld voor de volgende onderwerpen:

- Wet- en regelgeving
- Uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften
- WKO-tool
- Kwaliteitsborging
- Onderzoek
- Registratie
- Communicatie

Een klankbordgroep waarin de gebruikers zijn vertegenwoordigd zal uitgenodigd worden om de voorstellen van de werkgroep te becommentariëren en praktijkervaringen in te brengen.

Een kleine projectgroep - onder leiding van een projectmanager - die is samengesteld uit medewerkers van VROM en Senternovem, ondersteunt het proces.

Bijlage 7 geeft informatie over taak en samenstelling van deze werk- en subgroepen.

5. Financiën

In totaal is voor de uitvoering van dit samenwerkingsprogramma een bedrag van ongeveer €2 mln nodig. In dit bedrag is de personele inzet van betrokken partijen niet begrepen.

Over de verdeling van deze kosten bestaat overeenstemming tussen de betrokken partijen

6. Communicatie

Voor het SWKO wordt een communicatieplan (actie 5) gemaakt, zoals ook is voorgesteld door de taskforce.

In het communicatieplan zal ruimte zijn voor ontvangen en zenden. Uitgangspunt voor het communicatieplan is de wens om in dit SWKO zoveel mogelijk gebruik te maken van de expertise die in het veld beschikbaar is en daarmee draagvlak te creëren voor de voorstellen. Een groot deel van de activiteiten (bijvoorbeeld de organisatiestructuur inclusief een klankbordgroep, de workshops rond casussen en de onderzoekactiviteiten) zijn daar op gericht.

De resultaten van het SWKO zullen ondermeer uitgedragen via de communicatiekanalen van de betrokken partijen en een centrale website. In het communicatieplan zal aandacht worden besteed aan kansrijke sectoren zoals glastuinbouw en de herstructurering van bedrijventerreinen uit Mooi Nederland.

In het planningsschema zijn de belangrijke communicatiemomenten opgenomen.

Bijlage 1 - Verwerking reacties op advies van de taskforce WKO

Een aantal partijen heeft gebruik gemaakt van de mogelijkheid om formeel of informeel te reageren op het advies van de Taskforce WKO. Hieronder is hun formele reactie kort weergegeven, samen met een eerste aanduiding hoe deze reactie wordt meegenomen.

Reactie Technische Commissie Bodembescherming

De TCB is door de minister gevraagd naar haar inzichten en ideeën over duurzaam gebruik van de bodem voor WKO en te adviseren over enkele aspecten uit het taskforce-advies. In haar advies van 6 oktober 2009 ondersteund de TCB de lijnen van de Taskforce WKO, maar stelt hier ook kanttekeningen bij. De TCB ziet het gebruik van WKO niet als dé oplossing voor duurzame energie in Nederland. Met name open systemen kunnen hieraan wel een goede bijdrage leveren, mits de keuze voor een systeem steeds goed wordt afgewogen tegen andere vormen van energiewinning.

Als de bodem wordt gebruikt voor energieopslag en -winning, dan is er altijd enige mate van beïnvloeding. Dat is alleen te rechtvaardigen als een systeem voldoende rendeert in termen van energie. Dit hangt mede samen met de efficiëntie van de bovengrondse installatie en het beheer. Vanuit die optiek pleit de TCB voor een kwaliteitsslag bij open systemen en tegen het stimuleren van gesloten systemen. Deze laatste ziet de TCB niet als duurzaam. Bovendien pleit dit voor een ruimtelijke ordening van systemen om interferentie te voorkomen en zo mogelijk systemen optimaal te combineren qua ruimtebeslag en qua warmte- en koudevraag.

Het grondwater kent in dit kader twee belangrijke, te beschermen gebruikswaarden, namelijk diversiteit en koude. Diversiteit van grondwaterkwaliteiten kan afnemen door vermenging door WKO-systemen, ook binnen één aquifer. Hiermee veranderen bodemecosystemen en kan het bufferende vermogen van de bodem afnemen. Koude moet volgens de TCB bewaard blijven om ook richting de toekomst te kunnen blijven koelen. Dit betekent dat het lozen van warmte en het toestaan van een scheve energiebalans niet duurzaam zijn in de ogen van de TCB. Daarnaast geeft de TCB 25 °C als maximale retourtemperatuur, met eventuele tijdelijke verhoging naar 30 °C onder randvoorwaarden om aantasting van de bodem te voorkomen. In diepere lagen kan dit mogelijk anders liggen.

Wat betreft interactie met ander gebruik van de bodem stelt de TCB dat vanuit het voorzorgprincipe WKO geen plaats heeft in grondwaterbeschermingsgebieden. Ook voor wat betreft de combinatie van WKO en bodemsanering de TCB stelt zich voorlopig op een voorzichtig standpunt. De TCB plaatst de kanttekening dat nader wetenschappelijk onderzoek nodig is om de techniek te onderbouwen.

Ten slotte vraagt de TCB aandacht voor de geldigheidsduur van vergunningen en suggereert om deze te begrenzen, vanuit oogpunt van duurzaamheid en innovatie.

Doorwerking reactie in SWKO

Ook de taskforce WKO beschouwde WKO niet als dé oplossing voor het halen van de energie- en klimaatdoelstellingen. Dus in het programma moet in lijn met de opmerking van de TCB de nuancering blijven bestaan dat onnodige knelpunten voor WKO worden weggenomen, zonder het systeem overal als wondermiddel naar voren te schuiven.

De zorg van de TCB over de duurzaamheid van gesloten systemen wordt in het SWKO in de eerste plaats vertaald naar het creëren van een gelijk speelveld voor open en gesloten systemen, waarbij gesloten systemen meldings/vergunningplichtig worden. Daarnaast zal kwaliteitsborging via certificering en opleidingen zowel op open als gesloten systemen betrekking hebben. Tenslotte zal in het onderzoekstraject aandacht besteed worden aan effecten van gesloten systemen op de ondergrond. In de AMvB wordt gestreefd naar landelijke randvoorwaarden aan de retourtemperatuur en de energiebalans. De resultaten van het inmiddels gestarte onderzoek op dit terrein kunnen later benut worden bij de uitwerking van het vergunningentraject.

Ook het niet mengen van waterkwaliteiten kan mogelijk als generiek voorschrift worden meegenomen. Nader maatwerk is mogelijk een zaak voor vergunningen. In de AMvB worden drinkwaterbeschermingsgebieden en boringsvrije zones onder de restrictiegebieden geschaard. In deze gebieden stellen provincies nadere eisen en beperkingen. In de praktijk geldt in (vrijwel) alle provincies een verbod op WKO in deze gebieden. Een apart onderdeel van het programma gaat in op de combinatie van sanering en WKO. Uitgangspunt is dat WKO in potentie mogelijkheden zou kunnen bieden om stagnerende grondwaterverontreinigingen aan te pakken. Om dit verder uit te zoeken is enerzijds meerjarig wetenschappelijk onderzoek opgestart, maar ook wordt tegelijkertijd ook een praktische handleiding geschreven hoe hiermee op dit moment om te gaan. Het is van groot belang dat ook praktijkproeven blijven plaatsvinden. Het complexe bodemsysteem laat zich notoir lastig

simuleren, zodat wetenschappelijk onderzoek en gedegen monitoring in het veld hand in hand moeten gaan.

In het programma is momenteel nog geen sprake van een limiet aan de geldigheid van de vergunning. Dit kan een sterk de-stimulerend effect hebben op de groei van WKO, omdat voor een goed rendement pas bereikt wordt bij een langdurig gebruik. Wel maken de aangepaste Wet bodembescherming en de Waterwet het mogelijk om vergunningen in te trekken, met daarbij behorende schadevergoedingen. Deze mogelijkheid zal naar verwachting alleen in uitzonderlijke gevallen worden gebruikt. Buitengebruikstelling is tenslotte een aandachtspunt in het wet- en regelgevingstraject.

Reactie programma Kas als Energiebron

Het ministerie van LNV, het Productschap Tuinbouw en LTO Glaskracht Nederland zien de extra aandacht voor WKO als positieve ontwikkeling. Zij plaatsen hierbij wel een aantal opmerkingen die betrekking hebben op de positie van concentratiegebieden voor tuinbouw en op de grens voor de grootte van systemen. In het voorstel van de Taskforce valt de glastuinbouw steeds buiten de mogelijke versnelling, omdat de systemen te groot zijn.

Vanuit het programma wordt een verdere harmonisatie van vergunningsverlening ondersteund en wordt aanbevolen dit landelijk op te pakken. Daarbij is de aanbeveling om uit te gaan van de ruimste regels om tot stimulering te komen. Dit geldt met name ook voor de retourtemperaturen, waar 30 °C het streven zou moeten zijn, met onderzoek om 40 °C te onderbouwen. Verder pleit de reactie voor een extra onderzoek, namelijk de combinatie van WKO met regenwaterinfiltratie in dezelfde bodemlaag en omgekeerde osmose van grondwater. Op dit moment staan provincies deze combinatie niet toe, waardoor de mogelijkheden van WKO worden beperkt, zonder dat duidelijk is of dat wel nodig is. Ten slotte wordt ook bij het verschuiven of mandateren van bevoegdheden gehecht aan één loket voor alle vergunningen en wordt aangegeven dat bij de voorgestelde verbreding van de watertoets nog geen duidelijk beeld bestaat wat dit zou betekenen.

Doorwerking reactie in SWKO

In het AMvB-traject wordt bekeken in hoeverre grote open systemen in ambitiegebieden ook onder de reguliere (korte) vergunning kunnen komen te vallen. Dit zou voor glastuinbouwgebied de mogelijkheid geven om ook hier tot versnelling van procedures te komen, mits van tevoren bijvoorbeeld een masterplan wordt opgesteld. Ook wordt in dit traject de verdere harmonisatie van vergunningen en met name van technische eisen in de regeling bij het besluit opgepakt. Hierbij wordt niet zozeer gezocht naar de ruimste provinciale regelgeving, maar naar een goede dekking voor het gros van de systemen. Daarbij blijft regionaal maatwerk mogelijk.

Een aantal onderzoeken is al opgestart, waaronder onderzoek naar temperatuurseffecten. Het voorgestelde onderzoek zal worden ingebracht in de werkgroep onderzoek. De éénloket-gedachte wordt reeds uitgewerkt in een ander wetgevingsspoor (Wabo). Procedures rondom WKO sluiten hierbij aan. Het verbreden van de watertoets staan nog ter discussie en zal nader worden uitgewerkt in samenspraak met waterschappen.

Reactie IPO / provincies

IPO onderschrijft de conclusie van de taskforce dat er veel kansen liggen om WKO te bevorderen en om de milieuhygiënische randvoorwaarden te verbeteren, en draagt graag bij aan de nadere uitwerking in een gezamenlijk WKO-programma. Als goede punten worden hierbij genoemd het maken van algemene regels voor open en gesloten systemen, de verkorte procedure, verdeling kosten en baten, professionalisering van beheer, registratie en kwaliteitsborging.

Daarnaast noemt IPO een aantal aandachtspunten. IPO ondersteunt het verkeerslichtmodel, maar geeft hierbij aan dat ruimte moet blijven bestaan voor lokale en regionale omstandigheden, zoals bodemopbouw en aanwezige (grondwater)belangen. IPO plaatst vraagtekens bij de haalbaarheid van algemene regels in groen gebied en vraagt hierbij om nadere uitwerking. Verder pleit IPO voor een gebiedsgerichte uitwerking binnen een landelijk kader. Ook wil IPO graag meer zekerheid over de bereidheid van het Rijk om te komen tot de benodigde wetwijzigingen.

IPO heeft vragen bij het mandateren van gemeenten en ziet op het vlak van bevoegdheden, ondergrondse ordening en het verkeerslichtmodel graag afstemming met het ontwikkelende beleidskader ondergrond.

IPO steunt het idee van gezamenlijk onderzoek en pleit hierbij voor het privaat voorgestelde programma 'Meer met bodemenergie'.

Doorwerking reactie in SWKO

In het SWKO zit een AMvB-traject, waarin het verkeerslichtmodel verder wordt uitgewerkt. Mede op basis van de inbreng vanuit IPO is inmiddels al gekozen om het verkeerslichtenmodel bij te stellen tot een beter werkbaar geheel. Deze heeft een sterk gebiedsgerichte component en sluit aan bij de huidige praktijk.

De verdeling van bevoegdheden wordt afgestemd met de daarover in te nemen standpunten in de visie op de ondergrond. Inzet is om ruimte te creëren voor een regierol voor gemeenten (die daar behoefte aan hebben), waar de provincies vervolgens in de vergunningverlening rekening mee houden.

Binnen het programma heeft het onderzoek 'Meer met bodemenergie' een duidelijke plek. Daarnaast loopt een klein aantal andere onderzoeken, die gezamenlijk moeten leiden tot de gezochte antwoorden.

Reactie VNG / gemeenten

De gemeente Amersfoort heeft zelfstandig enthousiast gereageerd, met name om de vermindering van regeldruk door het verkeerslichtmodel. De gemeente maakt op dit moment al een kanskaart en een masterplan voor WKO en geeft aan deelname aan een pilotproject te willen overwegen.

Daarnaast pleit de gemeente voor regulering en registratie van met name gesloten systemen, inclusief een adequate handhaving. Wel dient te worden gewaakt voor overregulering, want er moet immers een stimulans van blijven uitgaan.

De gemeente Haarlem heeft met name gepleit voor meer bevoegdheden bij gemeenten inzake vergunningverlening (onder anderen mandatering binnen de waterwet). Ook is gepleit voor het maken van een uitwerkingsprogramma, waarin een deel van de adviezen van de taskforce (met name het verkeerslichtenmodel, gemeentelijke WKO-bedrijfjes en koppeling met bodemsanering) is verwerkt. Tenslotte vraagt zij om nadere invulling van de wijze waarop de gemeente Haarlem of de VNG bij de uitwerking wordt betrokken.

Doorwerking reactie Amersfoort in SWKO

Het verkeerslichtmodel in samenhang met masterplannen wordt momenteel uitgewerkt in het AMvB-traject. Ook de gesloten systemen worden daarbij nadrukkelijk meegenomen. Bovendien wordt een systeem voor registratie uitgewerkt. Daarnaast wordt overwogen om met pilotprojecten te werken, waarbij Amersfoort een mogelijke optie is.

Doorwerking reactie Haarlem in SWKO

De gemeente Haarlem en de VNG participeren in het SWKO en kunnen daar dus hun standpunten inbrengen. Het nu voorliggende SWKO voorziet in de gevraagde uitwerking van het advies van de taskforce. De inhoudelijke punten waar de gemeente aandacht voor vraagt komen alle aan de orde in 4 sporen van dit SWKO. In dit SWKO wordt ruimte gezocht om binnen de wettelijke mogelijkheden een rol voor gemeenten (die daar behoefte aan hebben) mogelijk te maken, die recht doet aan de ambities die er op dit terrein bij gemeenten leven..

Reactie Waterschappen

De Unie van Waterschappen geeft aan geen voorstander te zijn van het aanwijzen van gemeenten als bevoegd gezag voor open systemen. Hiermee zou een situatie ontstaan met drie bevoegd gezagspartijen voor onttrekkingen van grondwater en dat is onwenselijk. De gemeentelijke betrokkenheid ziet de Unie vooral in de ruimtelijke ordening.

Doorwerking reactie in SWKO

In het kader van de voorbereiding van een AmvB WKO wordt niet voorzien in een rol voor de gemeenten als bevoegd gezag, omdat in de Waterwet het aanwijzen van gemeenten als bevoegd gezag voor open systemen niet mogelijk is.

Reactie NVOE

NVOE heeft kort positief gereageerd op het advies van de Taskforce WKO en werkt mee aan de verdere uitwerking.

Bijlage 2a - Relatie met flankerend beleid

Bodemconvenant

Het samenwerkingsprogramma WKO loopt vooruit op het uitvoeringsprogramma dat gemaakt wordt in het kader van het bodemconvenant, maar zal daarin worden geïntegreerd zodra het proces rond dit uitvoeringsconvenant voldoende ver is gevorderd. Afstemming vindt ondermeer plaats met betrekking tot het onderzoek (kennisagenda en - arena), de gebiedsgerichte benadering voor de bodemsanering (oa wijziging Wbb en handreiking) en de handreiking WKO/bodemsanering (BOEG)

Beleids- en structuurvisies

De taskforce geeft aan dat een integrale afweging van belangen in en rond de bodem van groot belang is. Veel van de voorstellen komen hieruit voort. Zij adviseert het rijk dan ook om een integrale visie te maken voor de bodem en om de verschillende ruimtelijke belangen in kaart te brengen. Ook adviseert zij om de totstandkoming van regionale/lokale structuurvisies te stimuleren. Van rijkszijde wordt inmiddels in samenwerking met de andere overheden gewerkt aan een beleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond. Het samenwerkingsprogramma WKO zal in dit opzicht een aanleverende en aftappende rol vervullen. Ook gemeenten en provincies gaan de totstandkoming van regionale/lokale structuurvisies stimuleren. De wijze waarop dit vertaald wordt naar het bestemmingsplan is daarbij een aandachtspunt.

Afstemming zal met name plaatsvinden met betrekking tot de uitwerking van het verkeerslichtenmodel, de basisregistratie voor de ondergrond (BRO) en handreikingen voor de ondergrond als geheel.

De inzet van het SWKO is gericht op het in een vroeg stadium betrekken van WKO bij de afwegingen ten aanzien van de inrichting van de ondergrond.

Schoon en zuinig

Het kabinet heeft aanzienlijke ambities op het gebied van de toepassing van duurzame energievormen zoals WKO, vastgelegd in het programma "Schoon en zuinig". Het samenwerkingsprogramma kan worden beschouwd als uitwerking van een deelgebied binnen "Schoon en zuinig". Ook de andere overheden voeren op dit punt beleid.

Vanuit het samenwerkingsprogramma zal informatie worden aangeleverd over de bijdrage die WKO kan leveren aan de realisatie van de doelstellingen in dit beleid. De afweging tussen WKO en andere energiebronnen en de wijze waarop combinaties met andere energiebronnen vorm gegeven zouden kunnen worden komt in het SWKO aan de orde. Daarnaast zal het programma gebruik maken van de klimaatambassadeurs van "Schoon en zuinig" en zal een bijdrage geleverd worden aan het uitwerken van afspraken uit de klimaatakkoorden en convenanten.

Onderzocht wordt of WKO in het kader van de klimaatakkoorden een prioritair thema kan zijn in 2010. Ook zal afstemming plaatsvinden met het werkprogramma "Warmte op stoom".

Stroomgebiedbeheerplannen en waterplannen/gebiedsgericht grondwaterbeheer

In stroomgebiedbeheerplannen en het nationaal waterplan zijn verwijzingen opgenomen naar het advies van de taskforce. De landsadvocaat stelt voor om de uitwerking van de verkeerslichtenkaart op te nemen in de waterplannen. Relevant discussiepunt is de vraag of WKO in drinkwatergebieden moet worden toegestaan

De LBOW commissie heeft een advies uitgebracht over gebiedsgericht grondwaterbeheer. Zij bevelen bestuursarrangementen aan als middel om te komen tot besluitvorming over grondwaterbeheer dat onder meer WKO kan betreffen. Mede op basis van dit advies wordt nu gewerkt aan een wijziging van de Wbb en wordt door VROM gewerkt aan een handreiking voor de gebiedsgerichte aanpak.

Ook het programma gebiedsgericht grondwaterbeheer van SKB is in dit verband van belang. Daarnaast heeft de taskforce gepleit voor verbreding van de watertoets om de waterschappen en waterbelangen sterker te betrekken bij de afwegingen rondom WKO. Hiertoe zou een leidraad moeten

worden gemaakt. Als hiertoe wordt besloten zal vanuit het samenwerkingsprogramma hieraan worden meegedacht.

Lozing van water uit open WKO's is tenslotte een punt dat aandacht vraagt in relatie tot de daarop betrekking hebbende regelegeving..

Aanbestedingen door overheden

Duurzaamheid met aandacht voor WKO speelt inmiddels een belangrijke rol bij het aanbestedingsbeleid van de overheden. Zo heeft de RGD een uitvoeringsplan Energieambitie Rijksoverheid 2020 gemaakt; waarin de paragraaf duurzaam inkopen zorgt voor criteria voor energieverbruik bij aankoop, inhuur en voor de bestaande voorraad. Doelstelling tot 2020 is om 2.000.000m² Rijkshuisvesting van WKO te gaan voorzien. De RGD heeft ook het initiatief genomen voor een model- en systeemontwikkeling ten behoeve van aanbestedingen door de rijksoverheid waar WKO deel van uitmaakt. Dit zou op termijn ook beschikbaar kunnen komen voor andere overheden.

Bedrijventerreinen Mooi Nederland

In het kader van Mooi Nederland zijn er belangrijke raakvlakken met WKO ten aanzien van de bedrijventerreinen. Nieuwe aanleg- en herstructurering van bedrijventerreinen biedt immers kansen voor een grootschalige benutting van WKO en mogelijk dat WKO zelfs een bijdrage kan leveren aan de oplossing van een bodemsanering, die nodig kan zijn voor herstructurering. Zo zullen er provinciale herstructureringsplannen worden opgesteld, waarbij WKO een rol zou kunnen. Tevens zal er een handreiking gemaakt worden, die provincies en gemeenten kunnen gebruiken om invulling te geven aan hun bedrijventerreinenbeleid. Het doel is om het aantal bedrijventerreinen met parkmanagement uit te breiden, hierbij kan WKO een waardevol onderdeel zijn. WKO zou vervolgens een rol kunnen spelen bij de vaststelling van pilots energieneutrale bedrijventerreinen en in een voorgenomen verkenning naar duurzame oplossingen voor bedrijventerreinen. Gestreefd wordt naar een gemeenschappelijk casus (zie verder) met Mooi Nederland voor een bedrijventerrein waar in overleg met de belangrijkste stakeholders onderzocht wordt hoe een optimale inzet van financieringsmiddelen kan worden bereikt.

Verdeling bevoegdheden

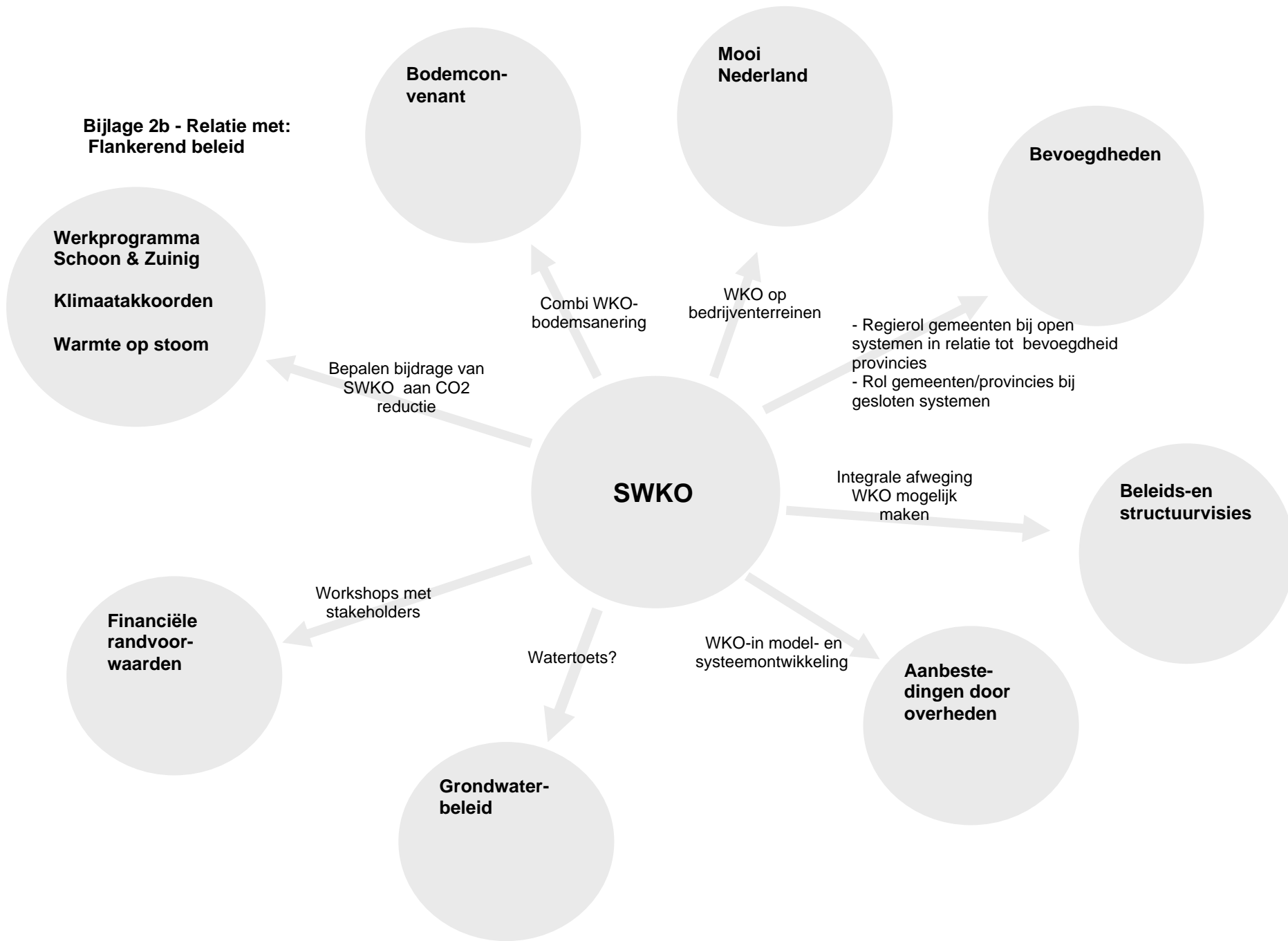
In het kader van het samenwerkingsprogramma wordt uitgegaan van de huidige stand van zaken met betrekking tot verdeling van bevoegdheden ten aanzien van alle kwaliteitsaspecten van de bodem, die relevant zijn voor WKO. Verschuivingen zijn dus niet aan de orde. Wel zal in een aantal gevallen (vergunningen gesloten systemen, melding) een besluit moeten worden genomen wie nieuwe taken gaat uitvoeren. Daarbij zal aangesloten worden bij de afspraken over bevoegdheden die tot nu toe gemaakt zijn. Bij die besluitvorming zullen uiteraard de financiële gevolgen voor een taakverzwaren worden betrokken. Ook zal aansluiting worden gezocht bij de voornemens met betrekking tot de instelling van Regionale Uitvoeringsdiensten volgens de WABO.

Voorstellen zullen zo nodig voorgelegd worden aan het DUIV.

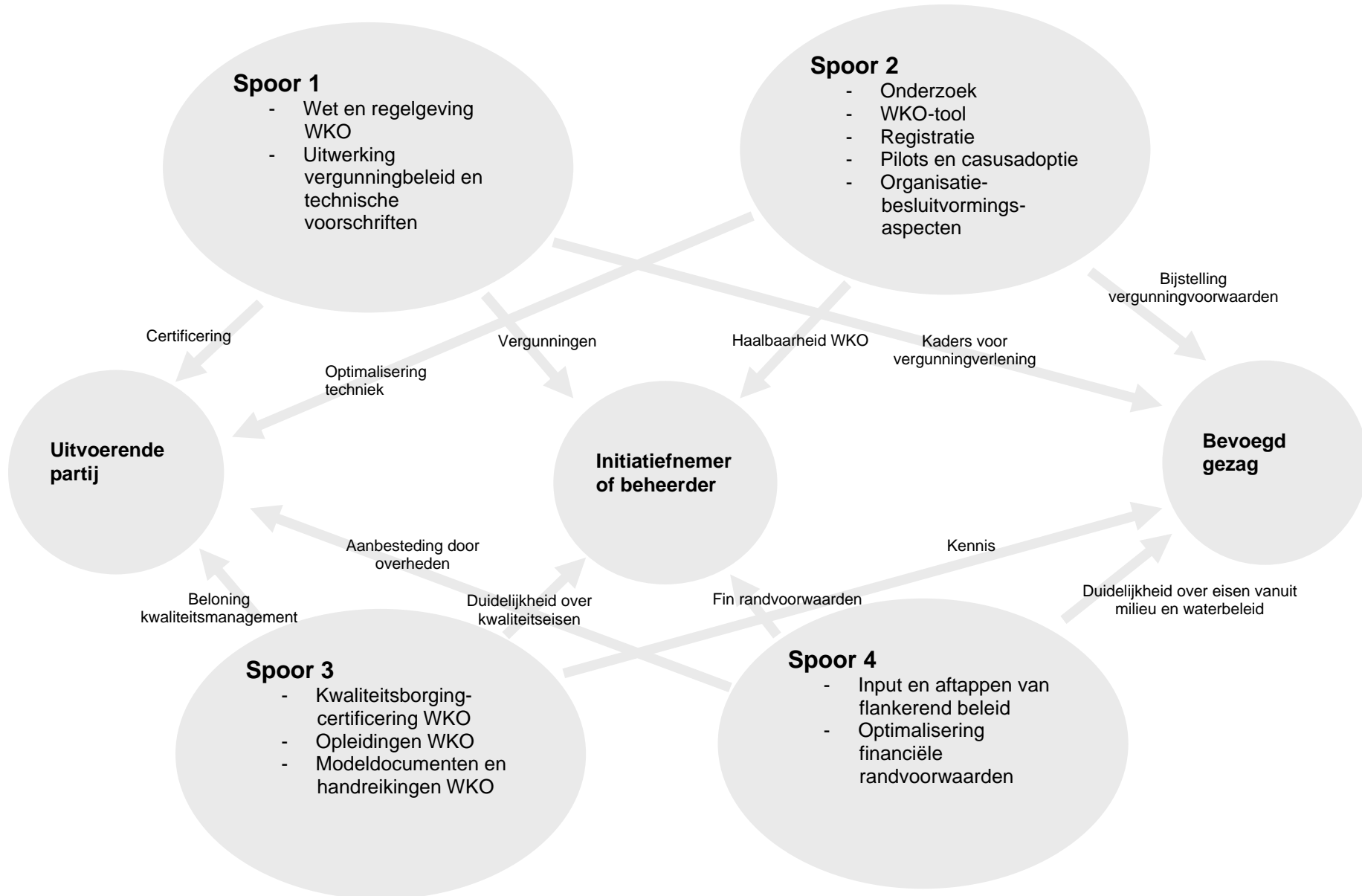
De provincie is in de Waterwet aangewezen als een van de twee grondwaterbeheerders en als bevoegd gezag voor een aantal type grondwateronttrekkingen, waaronder open systemen. Het waterschap is de andere grondwaterbeheerder en bevoegd gezag voor de overige onttrekkingen. Dit betekent dat ze indirect ook een rol spelen bij de open systemen. Er ligt een voorstel dat ervan uitgaat dat waterschappen op termijn bevoegd gezag worden voor alle grondwateronttrekkingen.

Financiële randvoorwaarden

Realisatie van WKO's is in het algemeen redelijk kansrijk binnen de huidige financiële randvoorwaarden. Er zijn wel verbeteringen mogelijk. De taskforce heeft daarvoor suggesties gedaan. Vanuit het samenwerkingsprogramma zullen workshops georganiseerd worden waar aan de hand van concrete casussen (zie ook spoor 3) zal worden overlegd met de belangrijkste stakeholders over verbetermogelijkheden.

Bijlage 3 – Sporen en acties in relatie tot initiatiefnemer, uitvoerende partij en bevoegd gezag

Bijlage 4.- Overzicht acties SWKO

Spoor 1 Actie 1.1	Wet- en regelgeving WKO
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Wettelijke randvoorwaarden voor invoering “verkeerslichtenmodel” regelen - Vergelijkbaar speelveld voor gesloten en open systemen - Regelen interferentie. - Kwaliteitsborging via verplichte (daar waar nodig en mogelijk) certificering verankeren - Vergunning/melding gesloten systemen regelen - Versnelling procedures open systemen regelen - Algemene regels daar waar mogelijk
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Wettelijke voorziening in Crisis- en herstelwet - AMvB. - Ministeriële regeling incl. algemene regels daar waar mogelijk en erkenningsregeling voor certificering van niet-booractiviteiten (indien nodig en mogelijk). - Mogelijke bijstelling ministeriële regeling na afronding onderzoeken - Aanpassing regeling bodemkwaliteit i.v.m. verplichte certificering booractiviteiten
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Provincies en rijk bepalen waar uniforme regels worden vastgelegd - Rijk past wet- en regelgeving aan - Rijk verankert milieुरandvoorwaarden in algemene regels
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Afstemming met WKO-tool, certificering, registratie, uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften, communicatie - Onderzoekvragen stellen in werkgroep onderzoek <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond - Wijziging Wbb (gebiedsgerichte benadering bodemsanering)
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep Wet-en regelgeving - Subwerkgroep Uitwerking vergunningenbeleid en techn. voorschriften - Subwerkgroep Kwaliteitsborging
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Wetsvoorstel CHW (wijzigingen WBB en WM) is gereed - Behandeling Raad van State afgerond. - Verzonden naar TK - TK/EK behandeling najaar 2009 - In werkingtreding januari 2010 - AMvB bodemenergie in ministerraad januari 2010 - Voorhang tot eind februari, dan naar RvS - Advies RvS in mei 2010. - AMvB in werking zomer 2010 - Vaststelling ministeriële regeling zomer 2010 - Inwerkingtreding gebruik “verkeerslichtenkaart” bij vergunningverlening: zomer 2010 - Inwerkingtreding verplichte melding: zomer 2010 - Inwerkingtreding vergunningplicht gesloten systemen: zomer 2010 - Bijstelling ministeriële regeling op basis van onderzoek/praktijk: - Aanpassing regeling bodemkwaliteit: voorjaar 2010 - Inwerkingtreding verplichte certificering booractiviteiten: voorjaar 2010 - Inwerkingtreding verplichte (indien nodig en mogelijk) certificering niet-booractiviteiten: voorjaar 2012

Spoor 1 Actie 1.2	Uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Meer standaardisering van de vergunningprocedure waarmee de vergunningsprocedure kunnen verkorten - Meer transparantie: wegnemen onbegrip en irritatie bij aanvrager - Uniformering vergunningvoorwaarden/vaststellen technische voorschriften in AmvB/Ministeriële regeling - Actualisering vergunningvoorwaarden op basis van onderzoek
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een voorstel voor een standaardprocedure incl. transparantie - Een voorstel voor uniformering vergunningvoorwaarden/technische voorschriften in AmvB/Ministeriële regeling - Een procedurevoorstel voor de wijze waarop vergunningvoorwaarden zullen worden aangepast nadat onderzoeksresultaten beschikbaar zijn - Voorlichtingsmateriaal: een toelichting van de stappen die in het proces worden genomen om tot komen tot een vergunning. Dit wordt op de provinciale websites gepubliceerd bij de aanvraagformulieren. - Een track en trace systeem per provincie indien dit geïntegreerd kan worden in een bestaand vergunningenloket. - Drenthe pilot?
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Provincies verkorten vergunningenprocedure eenvoudige gevallen - Provincies onderzoeken verbetering transparantie - Provincies komen tot verder uniformering milieurandvoorwaarden
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO-acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wet- en regelgeving WKO - WKO-tool - Onderzoek - Pilots en casusadoptie <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - IPO modelverordening PMV (Provincies zijn hierbij in een vergevorderd stadium. Ook regelgeving voor het toepassen van bodemenergie rondom drinkwaterwinningen wordt hierin meegenomen).
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - IPO/VROM ondersteund door SIKB
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep "Uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften"
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Gestreefd wordt naar verbeteringen die vooruitlopen op het AMvB traject - Uniformering vergunningvoorwaarden: gereed zomer 2010? - Uniformering procedures gereed: zomer 2010? - Transparant maken procedures gereed: zomer 2010? - Technische voorschriften AmvB/ministeriële regeling (zie 1.1.) - Planning nader uitwerken in werkgroep

Spoor 1 Actie 1.3	Handhaving
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Een goede handhaafbaarheid van de AMvB en het totale systeem - Een gedegen inzet op handhaving vanuit Rijk, provincies en gemeenten - Een goede afstemming tussen overheidslagen voor handhaving
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Advies aan werkgroep AMvB over handhaafbaarheid - Een voorstel voor verbetering van handhaving en toezicht
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Rijk past wet- en regelgeving aan - Rijk verankert milieurandvoorwaarden in algemene regels
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	SWKO-acties: <ul style="list-style-type: none"> - Wet- en regelgeving WKO - Kwaliteitsborging - Registratie - Handreikingen (toezicht)
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM/IPO
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep wet-en regelgeving - Subwerkgroep Uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Handhaving moet parallel lopen met inwerkingtreding AMvB

Spoor 2 Actie 2.1	Onderzoek WKO
Wat te bereiken	Gecoördineerde aanpak van liggende onderzoeksvragen met betrekking tot: <ul style="list-style-type: none"> - Hydrologische effecten (o.a. beïnvloeding grondwaterstromen) - Fysische/biologische effecten (o.a. retourtemperatuur en energiebalans) - Combinatiemogelijkheden met bodemsanering - Rendementen WKO-systemen (o.a. nulmeting en optimalisering systemen) - Combinatiemogelijkheden met andere warmtebronnen
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Onderzoekprogramma "Meer met bodemenergie" (SKB sponsor) - Een inventarisatie van niet gedekte onderzoeksvragen - Nadere opdrachten voor niet gedekte onderzoeksvragen
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Gezamenlijk gecoördineerd onderzoek
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	SWKO acties: <ul style="list-style-type: none"> - Provinciaal vergunningen beleid - Wet- en regelgeving WKO - Pilots en casusadoptie Andere beleidsvelden: <ul style="list-style-type: none"> - Uitvoeringsprogramma convenant bodemontwikkelingsbeleid, onderdeel kennisagenda/arena. - Nationaal Expertisecentrum Warmte - Dutch Soil Platform (DSP) - Innovatieprogramma Warmte en Koude
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - "Meer met bodemenergie": consortium gesponsord door SKB - Overig: VROM/SenterNovem
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep Onderzoek - Klankbordgroep "Meer met bodemenergie"
Gereed	Meer met bodemenergie <ul style="list-style-type: none"> - Project- en communicatieplan: november 2009 - Opzet pilots, labtesten en meetplan: december 2009 - Eerste tussenrapportage maart 2010 - Tweede tussenrapportage oktober 2010 - Derde tussenrapportage februari 2011 - Concept eindrapport september 2011 - Eindrapport november 2011 Nulmeting <ul style="list-style-type: none"> - Voorjaar 2010 Onderzoek resterende onderzoeksvragen: <ul style="list-style-type: none"> - Afronding inventarisatie begin 2010 - Opdrachtverleningen begin 2010 - Oplevering: PM Planning nader uitwerken in werkgroep

Spoor 2 Actie 2.2	WKO-tool
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Middelen die vergunningverleners en initiatiefnemers voor WKO helpen bij besluitvorming over WKO en die besluitvorming versnellen.
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een landelijke webapplicatie met kaarten waar aanvullende modules in geplugd kunnen worden naar gelang de (toekomstige) behoefte van de provincie of gemeente - Het eindproduct bevat een tool met informatie over de financiële haalbaarheid voor WKO in een bepaalde situatie, een druktekaart met informatie over interferentierisico's, kaarten met informatie over belemmeringen en een verkeerslichtenkaart waar de zwaarte van de vergunningprocedure aan gekoppeld zal zijn. - Pilots: Oa Overijssel.
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Provincies maken verkeerslichtenkaart - Rijk/provincies/gemeenten werken verkeerslichtenmodel uit.
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wet en regelgeving WKO - Provinciaal vergunningenbeleid - Pilots en casusadoptie <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond - BIELLS - DINO/Regis - Basisregistratie ondergrond (BRO) - Modelsysteemontwikkeling voor aanbestedingen door RGD - Warmtekaarten
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM voert regie en is opdrachtgever voor basistool. - Provincies en gemeenten verantwoordelijk voor verdere invulling
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep WKO-tool
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Webomgeving gereed: mei 2010 - Eerste invulling NH mei 2010 - Overige invullingen door provincies en gemeenten : zo mogelijk ook mei 2010. Indien niet dan daarop aansluitend. . - Planning nader uitwerken in werkgroep

Spoor 2 Actie 2.3	Registratie WKO
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Een toegankelijke en uniforme registratie van WKO-systemen, die als basis kan dienen voor besluitvorming over nieuwe WKO-systemen.
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een inventarisatie van benodigde registratiegegevens - Een analyse van lopende registratie-initiatieven - Voorstellen voor het opzetten van nieuwe systemen (daar waar nodig) c.q. voor het gebruiken/aanpassen van bestaande systemen. - Opname van WKO-systemen als laag in de WKO-tool / verkeerslichtenkaart - Pilot: Drenthe?
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Markt start vrijwillige melding - Rijk maakt afspraken over ontsluiten van gegevens - Provincies/gemeenten vullen bodeminformatiesysteem in
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - WKO-tool/verkeerslichtenkaart - Wet en regelgeving WKO - Provinciaal vergunningbeleid <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - BIELLS - Regis - Basisregistratie ondergrond (BRO) - Gemeentelijke/provinciale bodeminformatiesystemen - BIS - Grondwaterregister
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM doet voorstel in overleg met werkgroep
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep Registratie
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - PM - Planning nader uitwerken in werkgroep

Spoor 2 Actie 2.4	Pilots en casusadoptie
Wat te bereiken	- Ervaringen opdoen in praktijksituaties
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Er zal een plan van aanpak worden gemaakt waarin maximaal gebruik zal worden gemaakt van lopende initiatieven. Daarin aandacht voor: - Aanwijzen van pilots en casussen rond alle acties uit het SWKO die zich daarvoor lenen. - Rond deze pilots worden allerlei activiteiten ontwikkeld waarbij alle stakeholders zijn betrokken. Bijvoorbeeld workshops. - De casusadoptie WKO-bodemsaneringsproject Utrecht maakt deel uit van deze actie. - Documenten: "Lessons learned"
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Rijk adopteert casussen - Rijk creëert mogelijkheden voor proefprojecten WKO – bodemsanering
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Optimalisering financiële randvoorwaarden - WKO-tool - Verbetering provinciaal vergunningenbeleid - AmvB - Onderzoek - Flankerend beleid <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - SKB programma
Wie is verantwoordelijk of trekker	VROM/Senternovem
Overleg	- Overleg vindt vooralsnog plaats in workshops met stakeholders
Gereed	PM

Spoor 2 Actie 2.5	Organisatie/besluitvormings aspecten
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Kennisuitwisseling over organisatievormen voor WKO - Kennisuitwisseling over besluitvormingsprocessen rond WKO
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Workshops met stakeholders (energiebedrijven, waterwinbedrijven, gemeentelijke initiatiefnemers, particuliere beheerders van grote WKO's (bijvoorbeeld RGD en tuinders). - Workshops over: <ul style="list-style-type: none"> - afweging WKO vs andere energiebronnen - combinaties WKO met andere energiebronnen - afweging tussen WKO-systemen - Papers ter voorbereiding van workshops - Workshops zullen worden gekoppeld aan casussen/pilots
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeenten nemen initiatief voor gezamenlijke organisatie voor ontwikkeling en beheer - Gemeente zoeken partijen voor samenwerking bij ontwikkeling, beheer en nazorg
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pilots en casusadoptie <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - SKB actie
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM/Senternovem/SKB
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Overleg vindt vooralsnog plaats in workshops met stakeholders
Gereed	PM

Spoor 3 Actie 3.1	Kwaliteitsborging/Certificering WKO
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Het marktbreed verhogen van de kwaliteit en het rendement van WKO door certificering van alle activiteiten: ontwerp, boren, realisatie, beheer en verwijdering.
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een dekkend geheel van protocollen, ontwerprichtlijnen, beoordelingsrichtlijnen en erkenningsregelingen , vastgelegd in het projectvoorstel kwaliteitsborging/certificering/kennisoverdracht van ISSO/NVOE/SIKB/KBI.
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Markt gaat aan de slag met vrijwillige certificering - Markt komt tot gedragen beoordelingsrichtlijnen - Rijk past wet- en regelgeving aan
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wet en regelgeving WKO (voor zover verplichte certificering aan de orde is). - Opleidingen WKO - Modeldocumenten en handreikingen
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - SIKB (bodem en grondwater)/ISSO en KBI (installaties)
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep Kwaliteitsborging
Gereed	<p>Boren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Protocol is reeds vastgesteld - Goedkeuring beoordelingsrichtlijn door Raad van Accreditatie: jan 2010 - Goedkeuring certificerende instellingen: maart 2010? - Eerste vrijwillige certificatie: voorjaar 2010 - Erkenning certificatie na bijstelling regeling bodemkwaliteit: voorjaar 2010 (verplicht vanaf januari 2011) <p>Niet-booractiviteiten</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vaststelling protocol: december 2010 - Goedkeuring beoordelingsrichtlijn door Raad van Accreditatie: januari 2012 - Goedkeuring certificerende instellingen: maart 2012 - Eerste vrijwillige certificatie: voorjaar 2012 - Erkenning certificatie na inwerkingtreding AMvB: voorjaar 2012 (alleen als certificering verplicht wordt: verplicht vanaf januari 2013) <p>Planning nader uitwerken in werkgroep</p>

Spoor 3 Actie 3.2	Opleidingen WKO
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Bevorderen van deskundigheid in de uitvoeringspraktijk voor adviseurs, projectontwikkelaars, boorbedrijven, installateurs, beheerders, vergunningverleners en toezichthouders..
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Opleidingsmodules voor relevante HBO- en WO-opleidingen (uitgaande van 1 module van 8 college-uren). - Ontwerp en beheercursussen (1 à 2 dagen per cursus). - Cursus voor vergunningverleners en voor toezichthouders
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Markt zorgt voor opleidingen
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Provinciaal vergunningbeleid - Kwaliteitsborging/certificering - Modeldocumenten en handreikingen <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kenniscentrum ondergrond
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - SIKB
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Subwerkgroep Kwaliteitsborging
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Ontwikkelen opleidingsmodules gereed: voorjaar 2010. - Ontwerpcursus en een beheercursus: zijn al gereed en worden al gedoceerd (zie ook www.nvoe.nl). - Cursus voor overheden gereed: voorjaar van 2010. - Ontwikkelen na afronding harmoniseren vergunningvoorschriften en opstellen richtlijn voor toezicht, gereed: 2011 - Planning nader uitwerken in werkgroep

Spoor 3 Actie 3.3	Modeldocumenten en handreikingen WKO
Wat te bereiken	- Kennisondersteuning bieden aan ontwerpers en vergunningverleners
Producten	<ol style="list-style-type: none"> 1. Handreiking WKO – bodemsanering (BOEG) 2. Toetscriteria waterwet 3. Een richtlijn uitvoeren toezicht 4. Een handreiking voor parkmanagement voor bedrijventerreinen samen met Mooi Nederland 5. Eventueel modelonderhoudscontracten
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Rijk maakt handreiking WKO en bodemsanering - Markt komt zo mogelijk met modelonderhoudscontracten
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO – acties</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften - Pilots en casusadoptie <p>Andere beleidsvelden</p> <ul style="list-style-type: none"> - PM
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ol style="list-style-type: none"> 1. VROM/RGD 2. SIKB/provincies 3. Idem 4. VROM/Mooi Nederland 5. NVOE
Overleg	<ol style="list-style-type: none"> 1. Werkgroep BOEG <p>Overig Subwerkgroep Kwaliteitsborging</p>
Gereed	<ol style="list-style-type: none"> 1. Handreiking BOEG: voorjaar 2010 2. Toetscriteria Waterwet: mrt 2011 3. Richtlijn uitvoeren toezicht: mrt 2011 4. Handreiking parkmanagement : PM 5. Modelonderhoudscontracten : PM

Spoor 4 Actie 4.1	Input voor en aftappen van flankerend beleid
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Beïnvloeden flankerend beleid - Afstemming met flankerend beleid
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Input voor de volgende beleidsvelden: Bodemconvenant, Schoon en zuinig, Beleids- en structuurvisies, aanbestedingen door overheden, grondwaterbeleid, financiële randvoorwaarden, bevoegdheden, Mooi Nederland
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeenten maken gebruik van masterplan - Overheden geven voorbeeld - Provincies mandateren/delegeren aan gemeenten - Rijk stelt visie ondergrond op - Gemeenten en provincies maken structuurvisies - Provincie en gemeenten betrekken waterschappen voor opstelling watertoets
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<ul style="list-style-type: none"> - Pilots en casusadoptie
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - VROM/Senter Novem voert regie over kennisuitwisseling in workshops - VROM onderhoudt contacten met andere beleidsterreinen
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Kennisuitwisseling vindt vooralsnog plaats in workshops met stakeholders
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - PM

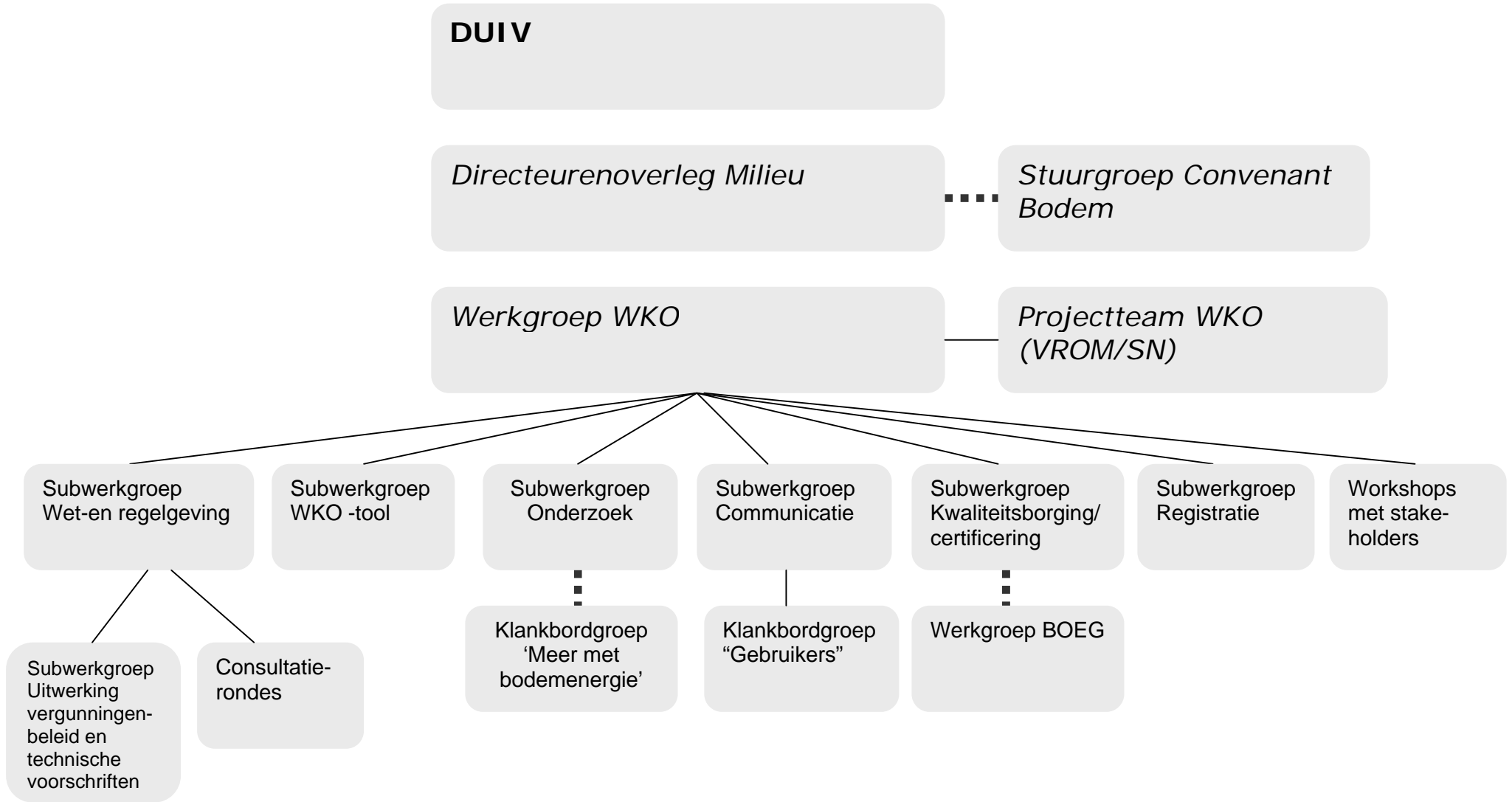
Spoor 4 Actie 4.2	Optimalisatie financiële randvoorwaarden
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - Wegnemen financiële belemmeringen/ optimalisering financiële randvoorwaarden - Kosten/baten toedeling optimaliseren
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een verkenning van de mogelijkheden om de financiële randvoorwaarden te verbeteren via workshops met stakeholders
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Markt stelt contracten op voor betere verdeling belangen - Gemeenten heroverwegen heffing precario - Gemeenten zoeken samenwerking bij ontwikkeling, beheer en nazorg - Rijk maakt afspraken met banken over hypothecaire voordelen etc - Rijk onderzoekt mogelijkheden binnen woonwaarderingstelsel - Rijk past subsidieinstrumentarium aan: meer gericht op grootschalige systemen
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<p>SWKO acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pilots en casusadoptie - Input leveren voor flankerend beleid <p>Andere beleidsvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Praktijkexperimenten "Total cost of ownership en integraal conceptueel ontwerpen (uit Warmte op stoom)
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - EZ/SenterNovem
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Kennisuitwisseling vindt vooralsnog plaats in workshops met stakeholders
Gereed	PM

Actie 5	Communicatieplan WKO
Wat te bereiken	<ul style="list-style-type: none"> - SWKO is ontvanger en zender - Maximale benutting van expertise en commentaar uit het veld - De voorstellen uit het samenwerkingsprogramma bereiken de doelgroepen - Boodschappen aan beleidsterreinen waar SWKO niet voor verantwoordelijk is, landen daar. - Boodschap dat in het samenwerkingsprogramma een balans is gevonden tussen kwaliteitsborging en vergunningenlast overbrengen - Het overtuigen van initiatiefnemers van de voordelen van WKO - Het bereiken van kansrijke sectoren (glastuinbouw, intensieve veehouderij, bedrijventerreinen)
Producten	<ul style="list-style-type: none"> - Een communicatieplan. - Een centrale website - Een centraal informatiepunt. - Brochures, handreikingen, etc. - Workshops/congressen - Gebruik communicatiemiddelen samenwerkende partijen
Relatie met acties uit advies taskforce	<ul style="list-style-type: none"> - Markt informeert bewoners etc. met brochures - Rijk stelt communicatieplan op - Rijk neemt glastuinbouw op in expertise centrum Warmte
Relatie met andere SWKO-acties en beleidsvelden	<ul style="list-style-type: none"> - Er is een relatie met alle SWKO acties - Vanuit SWKO worden boodschappen doorgegeven aan de in hoofdstuk genoemde beleidsvelden.
Wie is verantwoordelijk of trekker	<ul style="list-style-type: none"> - Senternovem is trekker - Communicatieplan bevat taakverdeling tussen partijen
Overleg	<ul style="list-style-type: none"> - Werkgroep Communicatie
Gereed	<ul style="list-style-type: none"> - Communicatieplan gereed begin 2010. - Uitvoeren van het communicatieplan: 2010, afhankelijk van de verschillende activiteiten beschreven in het plan. - Webapplicatie gereed begin 2010
Geld	<ul style="list-style-type: none"> - PM

Bijlage 5 Planning

Zie apart toegestuurde bijlage in pdf

Bijlage 6: Organisatie SWKO

Bijlage 7 - Taak en samenstelling werkgroep en subwerkgroepen

Werkgroep WKO

Samenstelling: IPO/VNG/UvW/NVOE/SKB/SIKB-ISSO/SenterNovem/VEWIN/het programma "kas als energiebron" en de ministeries van VROM,EZ, VenW en LNV¹.

Taak: Maken SWKO en begeleiden uitvoering SWKO

Trekker: VROM

Subwerkgroep Wet- en regelgeving

Samenstelling: VROM/IPO/VNG.

Via consultatierondes wordt het hele veld bij de voorbereiding betrokken

Taak: uitvoering actie 1.1

Trekker: VROM

Subwerkgroep uitwerking vergunningenbeleid en technische voorschriften

Samenstelling: VROM/IPO/SIKB

Taak: uitvoering actie 1.2

Trekker: VROM/IPO met ondersteuning van SIKB

Subwerkgroep Onderzoek

Samenstelling: VROM/Senter Novem/IPO/SKB/Deltares/KWR/RIVM/TCB/vertegenwoordigers namens "Meer met bodemenergie"/vertegenwoordigers namens BOEG/ NVOE (open en gesloten systemen).

Voor het programma "Meer met bodemenergie functioneert een aparte klankbordgroep waarin alle deelnemers van "Meer met bodemenergie zijn vertegenwoordigd.

Taak subwerkgroep onderzoek: uitvoering actie 2.1

Trekker: VROM/ Senter Novem

Subwerkgroep WKO-tool

Samenstelling: VROM/Senter Novem/IPO/VNG/BIELLS/vertegenwoordigers namens opdrachtnemers

Taak: uitvoering actie 2.2

Trekker: VROM/Senter Novem

Subwerkgroep Registratie

Samenstelling: VROM/IPO/VNG/Deltares

Taak: uitvoering actie 2.3

Trekker: VROM/ Senter Novem

Subwerkgroep Kwaliteitsborging

Samenstelling: VROM/provincies/SIKB/NVOE/vertegenwoordigers namens opdrachtnemers

Taak: uitvoering acties 3.1, 3.2 en deels 3.3

Trekker: SIKB

Subwerkgroep Communicatie

Samenstelling: VROM/provincies/gemeenten/NVOE

Taak: uitvoering actie 5

Trekker: VROM/ Senter Novem -

(Nog in te stellen) Klankbordgroep "Gebruikers"

Samenstelling: VROM/grote wateronttrekkers/milieuorganisaties/NEPROM/Aedes/Energiebedrijven.

Taak: Reageren op voorstellen werkgroep bodemenergie. Praktijkinbreng.

Trekker: VROM/Senternovem

¹ Partijen zijn uitgenodigd. Hun inbreng zal mede afhangen van de beschikbare capaciteit binnen hun organisatie.